

SOTSIOLOGIYADAGI EKSPERIMENT METOD HAQIDA

Mamirova Nodira G'afur qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti ijtimoiy – gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi talabasi nodiramamirova78@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada biz sotsiologik tajribalarning bir nechta misollarini va ularning ijtimoiy almashinuv nazariyasi, ijtimoiy tarmoq tahlili va ijtimoiy tabaqalanish kabi asosiy sotsiologik tadqiqotlar bilan qanday bog'liqligini ko'rib chiqdik. Garchi bu mavzular eksperimental sotsiologiyada muhim tadqiqot kun tartibini ifodalasa-da, ular hech qachon butun sohani qamrab olmaydi. Boshqa muhim eksperimental tadqiqot mavzulariga protsessual va taqsimotchi adolat, hamkorlik va ijtimoiy xulq-atvor, ijtimoiy normalar va tashkiliy xulq-atvor kiradi.

Kalit so'zlar: eksperimental metod, sotsiologik tadqiqot, sabab-oqibat aloqasi, mustaqil o'zgaruvchi, qaram o'zgaruvchi.

KIRISH

So'nggi 30 yil ichida ijtimoiy fanlar eksperimental tadqiqotlarning mashhurligi oshganiga guvoh bo'ldi. Bu mashhurlik, masalan, turli ijtimoiy fanlar fanlarining asosiy umumiy qiziqish jurnallarida (Gereke va G'rxhani 2020) chop etilgan eksperimental dizaynlardan foydalangan maqolalar sonida yaqqol ko'rinib turibdi. Biroq, yaqindan qaraganda, bir tomondan iqtisodiyot va siyosatshunoslikdagi, ikkinchi tomondan esa sotsiologiyadagi tendentsiyalar kamida ikkita sababga ko'ra sezilarli darajada farq qiladi. Birinchidan, avvalgi fanlarda eksperimental usulning qo'llanilishi yaqinda bo'lgan, ammo tajribalar tobora keng tarqalgan.

O'tgan asrning ko'p qismida iqtisodchilar va siyosatshunoslar eksperimental usulni o'z sohalarida qo'llash mumkin emasligini ta'kidladilar. Yigirmanchi asrning boshlarida Amerika Siyosatshunoslik Assotsiatsiyasi prezidenti A.L. Louvell¹² siyosatshunoslik eksperimental emas, balki kuzatuv fan ekanligini ta'kidladi. Xuddi shunday, iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti sovrindori Milton Fridman¹³ 1950-yillarda iqtisodiyot "sodir bo'ladigan tajribalar"ga tayanishi kerakligini ta'kidlagan edi. Aksincha, bir necha o'n yillar o'tgach, siyosatshunoslikda "Eksperimental tadqiqotlar soni va ta'siri tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda" va iqtisodiyotda "Tobora ko'proq mavzular bo'yicha takrorlanadigan eksperimental dalillarning anchagina to'plangani" kabi yozuvlarni o'qish mumkin edi. Sotsiologiyada bu narsa rivojlangan yo'l emas.

Tajriba nimani tashkil etishi haqidagi ta'riflar ko'p bo'lsa-da, har bir ta'rif "nazorat", "manipulyatsiya" yoki ikkalasining kombinatsiyasi g'oyalariga ishora qiladi. Nazorat tadqiqotchining tadqiqotni chalkashtirib yuborishi mumkin bo'lgan barcha tashqi omillarni doimiy ravishda ushlab turish qobiliyatini anglatadi. Kuzatuv ma'lumotlari va puxta statistik modellashtirishning kombinatsiyasi tadqiqotchiga hech bo'lmaganda tadqiqotda

¹² Gereke, J. va K. G'rxhani (2020), "Eksperimental iqtisodiyot va eksperimental sotsiologiya", J.H.da Hamilton (tahr.), Oksford iqtisodiyot va moliya tadqiqotlari ensiklopediyasi, Oksford, Buyuk Britaniya: Oksford universiteti nashriyoti.

¹³ Hedstrom, P. (2005), Ijtimoiyni tahlil qilish. Analitik sotsiologiya tamoyillari haqida, Kembrij, Buyuk Britaniya:

kuzatiladigan aralashuvchi omillarni yuqori darajada nazorat qilish imkonini berganligi sababli, nazorat eksperimental usulni tavsiflash uchun yetarli emas, deb ta'kidlash mumkin. Odatda, biz dizaynni eksperimental deb belgilash uchun qandaydir manipulyatsiyani ham kutamiz. Manipulyatsiya tadqiqotchining ma'lumotlarni yaratish jarayoniga maqsadli aralashuvini anglatadi.

Ushbu tor ta'rifdagi muhim holat "tasodifiy topshiriq" orqali manipulyatsiya bo'lib, unda birliklar ma'lum ehtimollik bilan eksperimental muolajalar yoki sharoitlarga tayinlanadi. Tadqiqotni chalkashtirib yuborishi mumkin bo'lgan barcha tashqi o'zgaruvchilarni bilish qiyin bo'lganligi sababli, tajribalar taqqoslash birliklarining haqiqatan ham taqqoslanadiganligiga ishonch hosil qilish uchun tasodifiy topshiriqdan foydalanadi. Shuning uchun, tajriba tadqiqotchiga nazorat va tasodifiy topshiriq orqali sabab-oqibat xulosalarini chiqarish imkonini beruvchi metodologik vositadir. Psixologiya va iqtisodiyotning ta'siri eksperimental sotsiologiyada turli xil metodologik tanlovlar va standartlardan foydalanishga olib keldi¹⁴.

Metod Materiallar. Kurt Lewin (K. Lyuin): Guruh dinamikasi va maydon nazariyasini yaratgan. U eksperimentlar orqali ijtimoiy ta'sirni o'rgangan, ayniqsa "o'yin" (play) va "guruh" (group) dinamikasiga oid tadqiqotlari muhim.

Muzafer Sherif (M. Sherif): "Avtokinetik effect" eksperimenti bilan tanilgan. U guruhlararo munosabatlar, ijtimoiy normlar va konformizm (moslashish)ni o'rganish uchun maydon eksperimentlaridan foydalangan.

Solomon Asch (S. Asch): Konformizm bo'yicha klassik eksperimentlar muallifi. U odamlar qanday qilib guruh bosimiga bo'ysunishini ko'rsatgan.

Philip Zimbardo (F. Zimbardo): "Stanford qamoqxonasi" eksperimenti orqali vaziyatning (situatsiya) inson xulq-atvoriga ta'sirini o'rgangan, situatsion etika va ro'l nazariyasiga katta hissa qo'shgan.

Erving Goffman (E. Goffman): Mikro-sotsiologiya va interaksionizmga asos solgan. Uning "tizimli" (dramaturgik) yondashuvi eksperimental ishlarda ham qo'llanilgan, garchi u ko'proq kuzatuvga asoslangan bo'lsa-da.

Bu tadqiqotchilar eksperimental metodning nazariy asoslarini ishlab chiqqan, ushbu metodning imkoniyatlari va cheklovlarini o'rgangan, shuningdek, uni samarali qo'llash bo'yicha ko'plab qimmatli tahlillar yozganlar.

Adabiyotlar tahlili. Empirik tadqiqotning maqsadi nazariyalarni sinab ko'rish bo'lganida, laboratoriya tajribalari nazariya tomonidan muhim deb hisoblangan sabab-oqibat jarayonlarini ahamiyatsiz deb hisoblangan jarayonlardan ajratish imkoniyati juda muhimdir.¹⁵

Biroq, haqiqat murakkab va kontekstning boyligi inson xatti-harakatlarini tushunish uchun muhim bo'lishi mumkin. U ifodalaydigan kontekstdan juda mavhum bo'lgan eksperimental dizayn, hatto nazariyani sinab ko'rsa ham, ahamiyatsiz bo'lishi mumkin. Psixologiya va iqtisodiyotda kontekst ko'pincha unchalik ahamiyatli bo'lmasa-da, inson harakati va madaniyat, din, oila yoki ish joyi kabi turli xil ijtimoiy va institutsional

¹⁴ K. Gërxhani, N.D. de Graaf va W. Raub (muharriklar) (2022), Sotsiologiya fanlari qo'llanmasi: Rigorous Sociologyga qo'shgan hissasi, Cheltenham, Buyuk Britaniya va Northampton, MA, AQSh: Edward Elgar nashriyoti. ISBN: 978 1 78990 942 5; <http://dx.doi.org/10.4337/9781789909432>

¹⁵ Sotsiologiya Akademiyasi (2020a), "Miqdoriy ijtimoiy fanlar maqolalari uchun nazorat ro'yxati", <https://osf.io/mw59u/>

kontekstlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir sotsiologiyada markaziy o'rin tutadi. Kontekst laboratoriya tajribasiga kiritilishi mumkin, masalan, turli mamlakatlarda bir xil dizaynni amalga oshirish orqali Gërxxhani Herrmann va boshqalar turli mintaqalar Barr, Miller, Bigoni yoki turli ishtirokchilar guruhlar bo'ylab Belot Gërxxhani, Schrami Fisher Campbell, Stanley va Jackson, Cox tomonidan "mustaqil replikatsiya" deb atalgan narsalarning bir shakli bo'lib, u asl tajriba shartlaridan tashqarida nazariyani tasdiqlash maqsadiga xizmat qiladi.

Bu metod an'anaviy ravishda uchta asosiy tamoyilga asoslanadi: Manipulatsiya tadqiqotchi nazorat guruhidan farqli ravishda, eksperimental guruhga qandaydir yangi omil (intervensiya) kiritadi. Nazorat boshqa barcha tashqi omillar imkon qadar bir xil darajada ushlab turiladi. Bu, kuzatilgan o'zgarishlarning aynan kiritilgan omil tufayli ekanligini isbotlashga yordam beradi. Randomizatsiya ishtirokchilarning eksperimental va nazorat guruhlariga tasodifiy taqsimlanishi, guruhlar boshlang'ich holatda bir-biriga o'xshash bo'lishini ta'minlaydi.

Laboratoriya sharoiti ba'zan ishtirokchilarning xatti-harakatlarini sun'iy ravishda o'zgartiradi (Goutorn effekti). Laboratoriya sharoitida olingan natijalar ijtimoiy hayotning murakkabligini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Eksperimental metod o'ziga xos murakkablik va cheklovlarga ega bo'lsa-da, u sotsiologik bilimlarni chuqurlashtirishda va ijtimoiy siyosatlar samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega¹⁶.

Muhokama. Ushbu bo'limda biz sabab-oqibatga e'tibor qaratamiz; umumlashtirilish quyida muhokama qilinadi. Sotsiologiyada ideal nazariyaga asoslangan tajriba laboratoriya yoki dala tajribasi orqali amalga oshirilishi va sinovdan o'tkazilishi mumkin bo'lgan harakatga asoslangan sotsiologik tushuntirishni taklif qilishdan boshlanadi. Masalan, odamlar ijtimoiy normalarni yolg'on yoki hatto zararli deb hisoblasalar ham, nima uchun ularni amalga oshirishlari haqidagi jumboqni olaylik. Agentga asoslangan hisoblash modellaridan foydalanib, ushbu jumboqning mumkin bo'lgan yechimi nazariy jihatdan Centola va boshqalar tomonidan modellashtirilgan va keyin Willer va boshqalar tomonidan bir qator laboratoriya tajribalarida sinovdan o'tkazilgan.

Natijalar. Shunday qilib, asosan sabab-oqibat ta'siri haqida soxtalashtirilishi mumkin bo'lgan soxta gipotezani yaratgandan so'ng, nazariyaga asoslangan tajribalar taxmin qilingan ta'sirning yo'nalishi va kuchini sinash uchun foydali vositaga aylanadi. Tadqiqot savolining tabiati yoki logistik sabablarga ko'ra tasodifiy tajriba amalga oshirilmasa, sotsiologlar sabab-oqibat ta'sirini sinash uchun boshqa dizaynlarga, jumladan, tabiiy tajribalarga va kuzatuv ma'lumotlari bilan boshqa statistik modellashtirish turlariga tayanadilar¹⁷.

Empirik asoslangan tajribalar esa empirik qonuniyatlarni o'rnatish uchun foydalidir, bu esa o'z navbatida nazariyani rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkin. Ushbu turdagi tajribalar sabab-oqibat xulosasining "Rubin sababiy modeli"ga tayanadi. Ushbu model faqat tajribalarda ataylab boshqarilishi mumkin bo'lgan omillar (ya'ni, "davolash") sabab-oqibat bo'lishi mumkinligini taxmin qiladi. Empirik asoslangan tajribalarning paradigmatic

¹⁶ Sotsiologiya Akademiyasi (2020b), "Sotsiologiyada tadqiqot ma'lumotlarini taqdim etish va ulardan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar", SocArXiv

¹⁷ <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/experimental-method>

misollari, ayniqsa, siyosat aralashuvini sinab ko'rish uchun ataylab ishlab chiqilgan "tasodifiy boshqariladigan sinovlar" (RCT) deb ataladi¹⁸.

Sotsiologiya nuqtai nazaridan, tajribalar orqali sababiy jarayonni chuqur tushunish faqat inson harakatining tegishli nazariyasi nuqtai nazaridan va mexanizmga asoslangan tushuntirishlarni ochishga qo'shimcha e'tibor qaratgan holda mumkin. Jeksonning¹⁹ sotsiologiya populyatsiya fani sifatida bobiga qarang, u populyatsiya fani sotsiologlarini "makro darajadagi empirik qonuniyatlarning tushuntirishlari sifatida taklif qilingan mikro darajadagi mexanizmlarni aniqlash" uchun eksperimentlardan ko'proq foydalanishga undaydi. Bu "sababiyat generativ jarayon sifatida" g'oyasiga mos keladi, bu analitik yoki mexanizmga asoslangan sotsiologiya tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan sabab turi. Nazariya konstruktsiyasini empirik tadqiqotlar bilan bog'lashning ahamiyati va mexanizmga asoslangan tushuntirishlarni izlash haqidagi munozaralar uchun Raub, De Graaf & Gërxhani²⁰ bobiga, shuningdek, Manzoning analitik sotsiologiya bobiga qarang.

Sotsiologiyada tajribalar nima uchun kerakligini xulosa qilish uchun, tajriba maqsadi nazariyani sinab ko'rish, yangi muntazamlilikni kashf etish yoki yangi siyosat aralashuvining samaradorligini o'rganish bo'lishidan qat'i nazar, eksperimental dizaynlar kuzatuv tadqiqotlariga nisbatan bir qator afzalliklarga ega. Yuqori darajadagi nazorat va shuning uchun sabab-oqibat munosabatlarini aniqroq baholashdan tashqari, tajribalarni takrorlash osonroq. Ikkinchisi nafaqat empirik topilmalarning mustahkamligiga va shu tariqa kumulatif bilimlarga, balki ko'proq yaxlitlik va shaffoflikka ham hissa qo'shadi. Sun'iylik, o'z navbatida, eksperimental topilmalarning tashqi haqiqiylikligiga ta'sir qiladi.²¹

Xulosa Xulosa qilib aytganda eksperimental sotsiologiyaning doirasini chegaralash oson ish emas. Boshqa sotsiologik tadqiqotlarda bo'lgani kabi, qamrab olingan mavzular doirasi iqtisodiyot yoki siyosatshunoslik kabi fanlarga qaraganda kengroq. Bundan tashqari, nazariyalar, metodologiyalar va amaliy standartlarning plyuralizmi mavjud bo'lib, ularni faqat bitta bobda umumlashtirib bo'lmaydi. Biroq, biz hali ham eksperimental sotsiologiya tarixi va hozirgi rivojlanishidan bir nechta xulosalar chiqarishimiz mumkin.

Birinchidan, sotsiologlar bir asrdan ko'proq vaqt davomida tajribalar o'tkazib kelayotgan bo'lsalar-da, eksperimental usul boshqa ijtimoiy fanlar fanlaridagi kabi markaziy o'rinni egallamagan. Bu eksperimental tadqiqotlarning ichki va tashqi validligi o'rtasidagi ko'p bahsli ziddiyat bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Nazorat va tasodifiylikning yuqori darajasi tufayli, eksperimentlar ichki validlik bo'yicha yuqori ball olishiga umumiy kelishuv mavjud.

Eksperimental tadqiqotlarning eng bahsli masalasi bo'lgan tashqi validlikka kelsak, tadqiqot nazariyani sinab ko'rishga yoki empirik qonuniyatlarni o'rnatishga qaratilganmi, degan savolga javob berish muhimdir. Tadqiqotning maqsadi sotsiologik nazariyadan kelib chiqadigan potentsial soxtalashtirilishi mumkin bo'lgan gipotezalarni sinab ko'rish bo'lsa, tashqi validlik nazariyaning empirik tasdiqlanishi orqali ta'minlanadi.

¹⁸ Molm, L.D. (2007), "Sotsiologiyada almashinuv munosabatlari va almashinuv tarmoqlari bo'yicha tajribalar", M. Webster va J. Sell

¹⁹ Lawler, E. J., S. R. Thye va J. Yoon (2006), "Strukturaviy jihatdan qo'llab-quvvatlanadigan va induktsiyalangan almashinuv munosabatlariga sodiqlik", Ijtimoiy psixologiya choraklik jurnali, 69, 183–200.

²⁰ Lin, N. (2002), Ijtimoiy kapital, Ijtimoiy tuzilma va harakatlar nazariyasi, Kembrij, Buyuk Britaniya: Kembrij universiteti nashriyoti.

²¹ Alipourfard, N., B. Arendt, D.M. Benjamin, . . . , J. Wu (2021), "Ochiq tadqiqotlar va dalillarga ishonchni tizimlashtirish (SCORE)", <http://dx.doi.org/10.31235/osf.io/46mnb>

Umuman olganda, eksperimental tadqiqotlarning ichki va tashqi validligi o'rtasida yaxshi muvozanatga turli xil aholi punktlari va mintaqalar yoki mamlakatlar bo'ylab namunalar bilan birlashtiruvchi usullarni birlashtirish orqali replikatsiya orqali erishiladi²².

Ikkinchidan, eksperimental sotsiologiya kuchli nazariy yo'nalishga ega. Ya'ni, sababiy munosabatlarni o'rnatish va mexanizmga asoslangan tushuntirishlarni ochishga qaratilgan eksperimental harakatlar mikro-makro sotsiologik nazariyalar tomonidan boshqariladi. Bu, ayniqsa, ijtimoiy almashinuv nazariyasi, ijtimoiy tarmoq tahlillari yoki ratsional tanlov nazariyasini sinash va rivojlantirishga hissa qo'shgan tajribalarga tegishli. Ijtimoiy psixologiya an'anasidagi sotsiologik tajribalar ham identifikatsiya, altruizm yoki hamkorlikning ijtimoiy-psixologik nazariyalarini sinash uchun mo'ljallangan. Nihoyat, sotsiologik eksperiment qat'iy nazariy va empirik sotsiologiya bilan chambarchas bog'liq. Tarixan, ijtimoiy almashinuv nazariyasi va ratsional tanlov nazariyasi eksperimental sotsiologiya rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Taklif va tafsirlar: Insonlar alohida qarorlar qabul qiladigan atomlashgan birliklar emas. Buning o'rniga, ular ko'plab ikkilik va ko'p kishilik ijtimoiy munosabatlarda o'zaro ta'sir qiladi. Ijtimoiy tarmoqlardagi bu singdirilganlik odamlarning qanday harakat qilishini aniqlashda markaziy rol o'ynaydi. Ijtimoiy almashinuv nazariyasi va ijtimoiy tarmoq tahlili ijtimoiy kontekstlarda bunday insoniy o'zaro ta'sirni yaxshiroq tushunish uchun ishlab chiqilgan. Ikkalasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq, chunki ijtimoiy tarmoq tahlili tarmoqlarning relyatsion va strukturaviy xususiyatlariga qaratilgan, ijtimoiy almashinuv nazariyasi esa tarmoq tuzilishiga singdirilgan insoniy o'zaro ta'sirlarning shartlari va natijalarini o'rganadi. Ushbu ikkita ulkan nazariya soyaboni ostida shaxslararo munosabatlarning turli jihatlariga, jumladan, maqom va hokimiyat, ishonch, adolat va boylik taqsimotiga qaratilgan bir qator tadqiqot oqimlari rivojlandi. Shaxslar tarmoqda o'zaro ta'sir qilganda, bu jihatlarining ko'pi rol o'ynashi mumkin.

Darhaqiqat, eksperimental sotsiologiyadagi eng katta adabiyotlardan biri tarmoq singdirilganligining ijtimoiy o'zaro ta'sirlardagi ishonchga ta'siri haqida. O'z navbatida, shaxslar o'rtasidagi ishonch yoki ularning adolatlilik afzalliklari kabi omillar tarmoqlar qachon shakllanishiga va ular qanday shaklga ega bo'lishiga muhim ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu dinamikani nazariy jihatdan tushunish uchun ko'plab o'yin nazariyasi modellari qo'llaniladi va natijada paydo bo'lgan gipotezalar eksperimental ravishda sinovdan o'tkazildi.

Masalan, ishonch o'yini, Investitsiya o'yini va ularning har birining variatsiyalarini tasavvur qiling. Ushbu o'yinlardan kelib chiqqan gipotezalar laboratoriya tajribalari orqali tez-tez sinovdan o'tkazildi, shuningdek, so'rovnomalar va vinyetka tajribalari kabi muqobil dizaynlar orqali ham sinovdan o'tkazildi. Sotsiologiyada o'tkazilgan tajribalar, ayniqsa laboratoriya tajribalari, yuqorida aytib o'tilgan omillar bo'yicha nazariyalarni sinash va yanada rivojlantirish uchun qimmatli vosita ekanligi isbotlangan, shuning uchun ijtimoiy almashinuv nazariyasi va ijtimoiy tarmoq tahlilini yanada rivojlantirish uchun. Tarmoqlar va ijtimoiy almashinuv bo'yicha ko'pgina tajribalar Kuk va boshqalar tomonidan taqdim

²² Auspurg, K., J. Brüderl va T. Wohler (2019), "Immigrantiya ijtimoiy ta'minot xarajatlarini qo'llab-quvvatlashni kamaytiradimi? Fazoviy panel ma'lumotlarini tahlil qilish bo'yicha ogohlantiruvchi hikoya", *American Sociological Review*, 84, 754–763.

etilgan eksperimental tizimga asoslanadi, bu tizim tarmoqdagi tuzilma va hokimiyatning taqsimlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi²³.

Har bir ishtirokchi boshqa ishtirokchilar bilan "bog'lanishlar" deb ataladigan aloqalar orqali bog'langan. Faqatgina o'zi bog'langan odam bilan almashinuvda ishtirok etish mumkin. Birgalikda, aloqalar to'plami tarmoq tuzilishini belgilaydi, u to'liq hamma hamma bilan bog'langanda bo'shqacha hech kim hech kim bilan bog'lanmagan, o'rtasida hamma narsa bo'lishi mumkin. Tarmoqni shakllantirish bo'yicha tajribalarda shaxslarning o'zlari kim bilan bog'lanishni xohlashlarini aniqlang.

Dastlabki eksperimental ishlarda almashinuv sodir bo'ladigan tuzilma ekzogen aloqalar to'plamini taqdim etish orqali oldindan belgilanadi. So'nggi o'n yillikda ijtimoiy tarmoqlarning endogen paydo bo'lishi va tuzilishini tushunishga qiziqish ortib bormoqda. Ijtimoiy almashinuv nazariyasi va uning ko'plab eksperimental qo'llanmalari tarmoqlar ichidagi ijtimoiy almashinuvga e'tibor qaratganligi sababli ijtimoiy tarmoq tahlili bilan bog'liq. Biroq, ijtimoiy almashinuv nazariyasining hissasi bunday o'zaro ta'sirlarning insoniy tabiatini (ya'ni mikro-darajani) yaxshiroq tushunishga qaratilgan. Almashinuvning oqilona motivlari hissiyotlar, birdamlik va ijtimoiy imtiyozlar kabi "nooqilona" motivlar bilan birgalikda ko'rib chiqiladi.

Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ikkala turdagi motivlar ham individual xatti-harakatlarni turli xil almashinuv munosabatlariga olib keladi. O'z navbatida, bu munosabatlarning tuzilishi almashinuv paytida ushbu motivlarning qaysi biri faollashishiga ta'sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. K. Gërxhani, N.D. de Graaf va W. Raub (muharrirlar) (2022), Sotsiologiya fanlari qo'llanmasi: Rigorous Sociologyga qo'shgan hissasi, Cheltenham, Buyuk Britaniya va Northampton, MA, AQSh: Edward Elgar nashriyoti. ISBN: 9781 78990 942 5; <http://dx.doi.org/10.4337/9781789909432>
2. Sotsiologiya Akademiyasi (2020a), "Miqdoriy ijtimoiy fanlar maqolalari uchun nazorat ro'yxati", <https://osf.io/mw59u/> dan olingan.
3. Willer, D. and H.A. Walker (2007), Building Experiments. Testing Social Theory, Stanford, CA: Stanford University Press.
4. Sotsiologiya Akademiyasi (2020b), "Sotsiologiyada tadqiqot ma'lumotlarini taqdim etish va ulardan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar", SocArXiv dan olingan, <http://dx.doi.org/10.31235/osf.io/xbr4v>
5. Alipourfard, N., B. Arendt, D.M. Benjamin, . . . , J. Wu (2021), "Ochiq tadqiqotlar va dalillarga ishonchni tizimlashtirish (SCORE)", SocArXiv dan olingan <http://dx.doi.org/10.31235/osf.io/46mnb>
6. Amerika Siyosiy Fanlar Jurnal (2016), "Replikatsiya fayllarini tayyorlash bo'yicha qo'llanmalar",

²³ Amerika Siyosiy Fanlar Jurnal (2016), "Replikatsiya fayllarini tayyorlash bo'yicha qo'llanmalar", <https://www.aeaweb.org/journals/data/data-code-policy>

7. Auspurg, K., J. Brüderl va T. Wöhler (2019), “Immigrantiya ijtimoiy ta’minot xarajatlarini qo‘llab-quvvatlashni kamaytiradimi? Fazoviy panel ma’lumotlarini tahlil qilish bo‘yicha ogohlantiruvchi hikoya”, *American Sociological Review*, 84, 754–763.
8. Wallander, L. (2009), ‘25 years of factorial surveys in sociology: A review’, *Social Science Research*, 38, 505–520.
9. Franks, D.D. va J.H. Turner (tahr.) (2013), *Neyrosotsiologiya qo‘llanmasi*, Dordrecht: Springer.
10. Lawler, E. J., S. R. Thye va J. Yoon (2006), “Strukturaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlanadigan va induktsiyalangan almashinuv munosabatlariga sodiqlik”, *Ijtimoiy psixologiya choraklik jurnali*, 69, 183–200.
11. Lin, N. (2002), *Ijtimoiy kapital, Ijtimoiy tuzilma va harakatlar nazariyasi*, Kembrij, Buyuk Britaniya: Kembrij universiteti nashriyoti.
12. Fisher, R.A. (1935), “Induktiv xulosa chiqarish mantig‘i”, *Qirollik statistika jamiyati jurnali*, 98, 39–82.